

*Tidskrift för
politisk filosofi*

Nº 1 2024 — årgång 28

Bokförlaget *Thales*

↓ Recension

ERIK ANGNER: *En bättre värld är möjlig*
(övers. Claes Bernes, originalets titel:
How Economics Can Save the World)
Stockholm: Fri tanke, 2023.

VILKET ÄR HUVUDBUDSKAPET i denna bok? Den engelska titeln är missvisande. Den svenska mer realistisk. Angner vill visa att de som hävdar att *all* ekonomisk vetenskap i bästa fall är värdelös, i värsta fall skadlig, har fel. Hur gör man det? Man visar att det finns *viss* ekonomisk vetenskap som åtminstone gör nytta »på marginalen». Detta borde inte vara så svårt att visa. Det är det inte heller, men Angner gör det med verv och ett överdådigt pedagogiskt handlag. Denna recension bygger på den svenska utgåvan av boken, kompetent översatt av Claes Bernes till riktig svenska (inte den typ av svengelska man ofta måste nöja sig med i sammanhang som detta).

Hur kan då ekonomerna hjälpa oss att göra världen marginellt bättre? Angner gör nedslag i ekonomisk vetenskap (framför allt vad som kallas välfärdsteori, som handlar om en samhällsligt effektiv användning av resurser), men också i socialpsykologi, spelteori och andra områden, som väl inte primärt är delar av ekonomisk vetenskap, men där ekonomer verkat och tagit till sig metoder och resultat. Vi får ingen översikt av vare sig den ekonomiska vetenskapen som den nu bedrivs eller någon historik. I stället karaktäriseras den enligt Angner bäst av en uppräknings av de metoder, eller »verktyg», som den använder: laboratorieexperiment, fältstudier, fältexperiment och enkäter, ekonometri (statistik för ekonomer), teorier och modeller. Allt detta styrs av ett »ekonomiskt tänkesätt», som karaktäriseras av att samhällsfenomen

normalt betraktas som icke avsedda resultat av individuella val samt av ett antagande om att människor i grunden är »lika». Denna vida begreppsbestämning gör det möjligt att inkassera resultat i socialpsykologi, medicin baserad på randomiserade studier och seriös sociologi som bevis för den ekonomiska vetenskapens användbarhet.

Här en kort lista över områden där Angner menar att den ekonomiska vetenskapen kan ge ett marginellt bidrag till förbättringen av människans lott.

Vill man marginellt minska fattigdomen i världen? Ge i så fall de fattiga pengar, det fungerar bättre än något annat angreppssätt.

Vill man stoppa den globala upphettningen? Inför i så fall i varje nation en koldioxidskatt, som ger pengarna den drar in tillbaka till medborgarna. De som förorenar minst går med vinst på detta och övergången till fossilfria energikällor skyndas på.

Vill man få sina små barn att somna, gör inte som populära skrifter i ämnet säger utan lyssna till randomiserade vetenskapliga studier (en i synnerhet). För övrigt kan vi ta det lugnt. Vår uppfostran spelar mindre roll än vi tror. Generna avgör våra barns framtid (där försvann tillfälligt ekonomernas tanke om likhet från framställningen).

Vill man ändra dåliga (skadliga) vanor hos en befolkning? Lyssna i så fall till vetenskapen om normer och konventioner som lär oss hur man bäst kan få människor att byta från en uppsättning normer (konventioner) till en annan. Inser man hur normer fungerar — ett intrikat samspel mellan hur vi tror att andra kommer att göra och hur de kommer att förutsäga och värdera sitt och vårt handlande — förstår man också hur man bäst kan förändra dessa normer.

Vill man öka tillgången på njurar för transplantationsändamål? Lyssna i så fall ekonomers sätt att hantera byteskedjor. Det finns människor som vill donera till närstående, men som inte kan göra det. Den njure de kan ge passar inte ihop med mottagarens immunsystem. Men i så fall kan de donera till någon främmande individ, som är i samma predikament. Oförenligheten är inte transitiv, man kan med stöd i ekonomisk teori arrangera en cykel av byten där den första och sista i cykeln får sin njure i utbyte mot att partnern donerar till en främling.

Vill man bli lycklig? Man tar i så fall till sig rön från lyckoforskningen.

Vill man hålla fast i sina pengar och rent av bli rik? Man lär sig i så fall hur det bäst låter sig göras. Man sparar klokt och man undviker att bli lurad. Även här finns studier att luta sig mot och ekonomer kan bidra med goda tips.

Vill man tygla sin inneboende tendens att hysa överdrivet stor tillit till den egna förmågan i sammanhang där liv står på spel? Man lyssnar på handgripliga socialpsykologiska råd. Detta är en fråga som har betydelse både för den som konstruerar bygghissar och den som utför svåra kirurgiska ingrepp. Vår hybris är svårtyglad, förstår vi, men också här finns tekniker att tillgå som åtminstone på marginalen kan tänkas göra oss mer ödmjuka.

Till sist, vill man bygga ett gott samhälle, som handskas med situationer där rationella individer hamnar i suboptimala utfall? Det handlar om situationer där det går illa för alla då de var och en kan maximera sin nytta. Måste man införa en stark socialistisk stat? Nej, enligt Angner, lyssnar man till ekonomen Elinor Ostrom. Angner sväljer med hull och hår hennes utopiska tankar om ett polycentriskt samhälle.

I alla dessa exempel står någon tänkare eller studie i centrum för Angners betraktelse. De refereras med gillande och kanske ibland en smula okritiskt. Angner noterar den på sistone uppmärksammade svårigheten att replikera berömda studier i socialpsykologi och angränsande områden, men gör ingen stor sak av den.

Man lägger road ifrån sig boken, övertygad om att ekonomisk vetenskap kan göra nytta »på marginalen», men med aptit på mer djupgående diskussioner av ämnet. Viktiga frågor snuddar Angner endast vid, andra lyser helt med sin frånvaro, trots att de är av fundamental betydelse för hur vi ska bedöma kritiken i vår tid mot den ekonomiska vetenskapen (eller »nationalekonomin», som det lite missvisande ofta heter i boken). Jag tänker då inte på att man efterlyser fler exempel av det slag Angner valt att ägna sig åt, utan radikalt andra former av kritik mot den ekonomiska vetenskapen väntar på ett ev. bemötande. Mer om detta mot slutet av denna recension.

En fråga Angner ställer och raskt besvarar är denna? Är det viktigt att ekonomiska teorier laborerar med sanna antaganden (om människans natur)? Nej, säger han, och avfärdar därmed kritik som riktar sig mot ekonomernas fyrkantiga antagande om en »economic man». Han

bemöter samtidigt invändningen att ekonomer är dåliga på att göra förutsägelser med att ekonomer kan göra mycket annat. De kan t.ex. förklara skeenden. Förutsägelser är inte något ekonomer huvudsakligen sysslar med, hävdar han. Hur går detta ihop? Låt vara att instrumentalism (det är oviktigt om antagandena är sanna) kan förefalla rimlig om man vill förutsäga (det viktiga är att förutsägelserna slår in), men om förutsägelser inte är främsta målet för ekonomisk vetenskap och hur som helst sällan slår in, utan snarare förklaringar, är det inte i så fall viktigt att utgångspunkten är realistisk? Här vore det av intresse att diskutera en övergång som skett ifrån Chicagoskolans *Public Choice* (med just mycket fyrkantiga antaganden om människans egoistiska natur) till *Rational Choice* (med erkännande av att olika mål för vårt handlande förekommer)? Utgör inte detta skifte ett slags erkännande av vikten av realism? Man blir nyfiken på vad Angner har att säga om saken.

I den utsträckning boken handlar om traditionell ekonomisk vetenskap (och inte socialpsykologi) är det välfärdsekonomin som står i centrum. Det hade varit värdefullt om Angner varit tydligare på den punkten. All ekonomisk vetenskap är ju inte välfärdsekonomi. Ett centralt begrepp inom välfärdsekonomin är det om »Paretoförbättringar», alltså förbättringar för någon utan att någon annan får det sämre. Angner lägger stor vikt vid denna tanke och vid sökandet efter Paretooptimala jämviktslösningar. Han medger att det kan finnas förändringar som inte utgör Paretoförbättringar som bör utföras. T.ex. om man ska ge bort pengar till en fattig och måste ta dem från någon som inte är fattig. Men det är något oklart med själva begreppet, som kunde ha belysts. Ska de förstås i termer av preferenser för materiella ting och pengar, uteslutande? Antag att man kan förbättra för de allra rikaste utan att det medför någon försämring (i ekonomiskt hänseende) för någon, men att en sådan förbättring för de rikaste skapar avundsjukan hos de nästan lika rika och en känsla av helig vrede hos de fattiga. Hur ska avundsjukan och vreden räknas? Inte alls? Eller i full grad?

Oklarheten bottenar i en glidning i talet om effektivitet. Vad räknas ytterst? Att man får sina preferenser på marknaden tillgodosedda? Eller att man uppnår lycka? Eller i tillfredsställelse av intrinsikala önsningar, t. ex. beträffande lycka, kunskap, vänskap? Inte ens kapitlet om lycka ger svar på frågor som dessa.

Här också en randanmärkning till det förträffliga kapitlet om dist-

ribution av njurar för transplantationsändamål. Det system som beskrivs ger marginella tillskott av njurar. Varför inte gå längre? Varför inte införa en reglerad marknad för organ? Varför kan inte regionerna få köpa in njurar från friska individer, som vill sälja en av sina, för att sedan distribuera dem bland behövande? Ett sådant system praktiseras i Iran och har förordats av flera filosofer (författaren till denna recension inräknad).

Angner har säkert rätt i att en koldioxidskatt marginellt kan minska utsläpp av växthusgaser i enskilda länder. Men en radikal global lösning erfordrar drastiska omställningar. Kan något sådant genomföras successivt av alla nationalstater, var för sig? Vi lever ändå i en global anarki där varje stat ser till de egna medborgarnas bästa? Angner diskuteras vad som kallat allmänningens tragedi i presentationen av Elinor Ostroms förslag till hur den ska hanteras lokalt. Hennes förslag till lösningar fungerar inte globalt. Hur realistiskt är det med nationella kolskatter, som tvingar bort kolet inom kort tid? Visst kan sådana skatter öka på takten i en spontan övergång, men tiden är knapp. Här borde ekonomisk teori (uppfattad på samma inkluderande sätt som Angner gör) kunna bidra till förslag på lösningar i form av globalt politiskt beslutsfattande. Varje nationell regering vill att de andra sänker sina utsläpp, men oavsett hur de andra gör vinner den på att fortsätta de egna. Endast någon form av global lagstiftning tycks kunna hantera detta problem. Eller vad säger den ekonomiska vetenskapen om saken? Ostrom trodde själv att problemet kunde lösas i hennes polycentriska utopi, hyllad av Angner. Men är detta verkligen realistiskt?

Till sist en vanlig kritik mot konventionell ekonomisk vetenskap, som inte alls berörs. Kritiken går ut på att ekonomer främst ägnar sig åt cirkulationsfären och negligerar själva produktionen av varor och nyttigheter. Vad har ekonomin att säga om hur produktionen ska organiseras? Hur står sig privatägda företag i jämförelse med kooperativt ägda och demokratiskt styrda, eller mot av staten ägda men demokratiskt organiserade?

Författaren har som en av sina husgudar Friedrich von Hayek. Hayek avfärdade en gång planekonomi med argumentet att det är omöjligt att hantera de enorma kunskapsmängder som erfordras för en sund och väl fungerande nationell plan. Vad ska man säga om den saken i en tid där artificiell intelligens utvecklas i en närmast exponentiell takt?

Angners förträffliga, och internationellt med rätta uppmärksammade bok, ger mersmak.->

Torbjörn Tännsjö